Kapitola II
NA KŘIŽOVATCE JAZYKŮ

Ze samotných poznatků archeologie, s nimiž jsme až dosud převážně pracovali, jsme se dozvěděli jen velmi málo o tom, co nás nejvíce zajímá: kdo byli tvůrci a nositelé zmíněných archeologických kultur, jak se nazývali, odkud přišli, k jakému širšímu společenství lidí náleželi, jaké byly jejich osudy. Archeologické prameny totiž o tom nevypovídají téměř nic. Pokusili jsme se proto chopit se věci i z druhého konce: dobrat se racionálního jádra pověsti, jíž si středověcí Vietnamci vysvětlovali svůj původ. Připojili jsme se pak k názoru, že v prostoru kolem vrcholu delty Rudé řeky, v okolí dnešního města Viet Tri a v kraji, který se odtud rozprostírá směrem k Hanoji, se na základě autochtonních kultur s dlouhou tradicí vývojové návaznosti postupně vyvinul vyspělý předstátní nebo raný státní útvar. Tento útvar zřejmě odpovídal bájnému Van Langu s dynastií králů Hung a jeho etnický, sociální a kulturní základ byl dostatečně silný, aby tamější obyvatelstvo mohlo nakonec odolat tisícileté politické nadvládě a asimilačnímu tlaku obrovské čínské říše.

Podpořili jsme tak hypotézu, podle nás vysoce pravděpodobnou, že právě historičtí Lacvietové, předchůdci dnešních Vietů, jak je známe z nejstarších písemných záznamů čínského původu, byli tvůrci kultury, k jejímž vrcholným památkám patří velkolepé bronzové bubny, které tak upoutaly Franze Hegera a po něm další generace badatelů.

Abychom však byli poctiví, musíme si přiznat, že sami archeologové nejlépe vědí, jak obtížné, ba přímo ošidné mohou být pokusy o ztotožnění archeologické kultury s určitými etnickými celky. Vždyť z dějin jsou známy i případy, kdy totéž obyvatelstvo, setrvávající na vlastním území, jako například nositelé některých vysoce vyvinutých středoamerických kultur po španělské konkvistě, svou kulturu ztratilo, přijalo kulturu jinou a zapomnělo i svůj jazyk. Někdy si naopak archeologická kultura uchovává kontinuitu, i když jejím nositelem se postupně stává obyvatelstvo odlišné etnické příslušnosti. Mezi archeologické kultury a etnické celky tedy rozhodně nelze automaticky klást rovnítko.

A tak třebaže kdysi tak populární termín prehistorie už dávno považujeme za zastaralý a nevědecký, protože víme, že dějiny lidské společnosti nezačínají až prvními písemnými památkami, jak soudili historikové před vznikem vědecké archeologie, ale jsou staré jako společnost sama, jsme nadále v pokušení používat obrazného výrazu "úsvit dějin" a spojovat jej s prvními písemnými záznamy. Před těmito prvními zprávami, jež určitý lid zanechal sám o sobě nebo které nám o něm zaznamenali jeho tehdy vyspělejší sousedé, jako bychom do značné míry tápali ve tmách. Víme nemálo o tom, jak lidé v pravěku žili, jakého stupně pokročilosti dosáhla jejich výroba a technika, ale nedovedeme určit jejich totožnost. A tak si archeologické kultury pojmenováváme podle novodobého názvu jejich prvního naleziště a někdy tohoto názvu volně používáme i pro jejich nositele. Když mluvíme o dongsonském člověku, který byl tvůrcem dongsonských bubnů, musíme mít na paměti, že k novodobé obci Dong Son v severovietnamské provincii Thanh Hoa měl asi takový vztah jako tvůrci středoevropské únětické kultury starší doby bronzové k české obci Únětice u Prahy.

Kdybychom se však museli spokojit jen se zmínkami ve starých letopisech, jež jsou i pro dobu kolem přelomu našeho letopočtu velmi sporé a útržkovité, museli bychom na bližší určení tvůrců dongsonské kultury rezignovat. Všechny dochované písemné prameny jsou už důkladně probádány a sotva existuje nějaká naděje, že budou objeveny další, zvláště takové, které by naše poznání posunuly do vzdálenější minulosti. Musíme se proto obrátit k jiným vědám, které pracují s dochovaným materiálem, jenž nám při určitém způsobu analýzy umožňuje nahlédnout daleko do minulosti, mnohdy ještě dále než archeologie.

Na prvním místě je to jazykověda, zejména její historicko-srovnávací metoda. Jazyk, který je nejdůležitějším indikátorem etnické příslušnosti, je totiž jako nejzákladnější nástroj lidské společnosti úzce spjat s veškerou její činností a s mnoha jejími historickými osudy. Způsob, jakým zachycuje názvy předmětů a pojmů, nám umožňuje často zjistit, odkud lidé tyto předměty a pojmy poznali nebo převzali. Jazyk, který se neustále pomalu proměňuje, vyvíjí a rozrůzňuje, je zároveň ve svém základu časově podivuhodně stálý. Proto si jazyky, které mají společný původ, jak to jazykověda ukázala nejprve na jazykové rodině indoevropské, udržují některé základní společné rysy po celá tisíciletí. Můžeme díky tomu v hrubých rysech vysledovat jejich původ, historické souvislosti a vzájemné kontakty i tehdy, když nemáme přímo zachycena starší stadia jejich vývoje v literárních památkách. Případná existence takových památek by nám ovšem situaci značně usnadnila.

Ačkoli nás bude zajímat hlavně původ vietnamštiny, budeme nuceni pohybovat se v obrovské geografické oblasti pevninské a ostrovní jihovýchodní Asie a Oceánie od Himálaje a Tibetu a od Nikobarských ostrovů v Indickém oceáně přes Barmu, Thajsko, Laos, Kambodžu, Vietnam a jižní Čínu až po řeku Jang-c' a přes Indonésii po Novou Guineu, Filipíny a vzdálená souostroví v Tichém oceáně. V tomto prostoru žije nejméně miliarda lidí, kteří mluví více než sedmi sty různými jazyky. O rodovou příslušnost vietnamštiny totiž vedou

jazykovědci dlouholeté spory a i v nejnovějších přehledech jazyků světa o ní nacházíme rozporné údaje.

Jazyky jihovýchodní Asie a Oceánie rozdělují jazykovědci do pěti velkých jazykových rodin: čínské, thajské a tibetobarmské, které jsou často spojovány v jeden velký jazykový kmen tibetočínský, a dále rodiny austroasijské a austronéské (známé spíše pod starším názvem malajskopolynéská), mezi nimiž se rovněž hledá a nachází jistá genealogická spojitost. Pozoruhodné je, že právě na území Vietnamu se všechny uvedené jazykové rodiny stýkají a prolínají. Vietnam je jakýmsi průsečíkem na lingvistické mapě jihovýchodní Asie.

Dříve než se vydáme po stopách pokusů o zjištění původu vietnamského jazyka, bude užitečné, jestliže se seznámíme s povahou a stavbou tohoto jazyka, tím spíše, že čeština a vietnamština stojí právě na protipólech strukturních principů, podle nichž se vyvíjely přirozené jazyky lidstva. Vietnamština je proto při své zdánlivé gramatické jednoduchosti pro nás jazyk velmi exotický a obtížný.

Celá základní slovní zásoba vietnamštiny je tvořena jednoslabičnými slovy, která se neskloňují, ani nečasují a neznají ani jiné tvaroslovné změny. Jak je patrno z níže uvedených příkladů, nelze z tvaru slova ani rozpoznat, zda je podstatným jménem, adjektivem, slovesem či jiným slovním druhem. Mluvit o tvaru jednotlivých slov tu vlastně nemá smysl. V mluvnici vietnamštiny prakticky chybí tvarosloví, morfologie. Jazyky tohoto typu byly proto ve starší jazykovědě označovány jako amorfní, beztvaré. V současné době bylo od tohoto termínu upuštěno, protože navozuje představu, jako by v těchto jazycích vůbec neexistovala gramatická forma, což ovšem není pravda. Je pouze vyjádřena jiným způsobem. Všechny mluvnické významy se zde vyjadřují prostředky, které leží mimo slovo: slovosledem, který je pevný, takže změnou pořádku slov ve větě se mění i její význam, a pomocnými neboli gramatickými slovy, s nimiž se plnovýznamová slova podle celé řady pravidel spojují.

Vietnamské slovo *đi* o základním významu "jíti" můžeme například podle kontextu překládat: "jíti, jdu jdeš, jde, jdeme, jdete, jdou, šel jsem, šli jsme, půjdu, půjdeme, šel bych"; dále obdobnými tvary sloves "odejít" a "ujít" (určitou vzdálenost) a všemi tvary slovesa "chodit". Protože vietnamské sloveso *đi* podobně jako třeba ve slovenštině označuje nejen pěší chůzi, nýbrž i jízdu dopravním prostředkem, lze možné překlady rozhojnit o odpovídající tvary sloves "jet" či "jezdit", ba dokonce i "letět" a "létat", jde-li o cestování letadlem. V každé konkrétní větě však zpravidla podle kontextu přesně poznáme, jaký slovesný význam a tvar při překladu zvolit. Ve větě *Toi đi*, kde *toi* je zájmeno první osoby "já", použijeme při překladu tvaru první osoby některého z výše uvedených sloves, z nichž si opět vybereme na základě širšího kotextu v dialogu nebo znalosti situace.

Jednoslabičné slovo má poměrně jednoduchou fonetickou stavbu. Jeho jádro vždy tvoří jedna z jedenácti samohlásek nebo tří dvojhlásek, diftongů. Vietnamština tedy rozlišuje mnohem více samohlásek než čeština. Před jádrem slabiky může stát jedna z dvaadvaceti souhlásek, na konci slabiky jedna z osmi

souhlásek *p, t, ť, k, m, ň, ng*, nebo dvou polosamohlásek *i, u (j, w)*. Žádné skupiny souhlásek ani na počátku, ani na konci slabiky vietnamština nezná.

Každá slabika se navíc vyslovuje v jednom ze šesti takzvaných tónů, které rozlišují význam slova podobně jako délka samohlásek v češtině nebo přízvuk v ruštině. Rozlišovacím prostředkem tónů ve vietnamštině, jak sám jejich název napovídá, je relativní výška hlasu nebo melodický průběh slabiky. V latinizovaném písmu dnešní vietnamštiny se tóny označují diakritickými znaménky: vysoký rovný tón je bez znaménka, stoupavý tón se značí (´), klesavý (`), klesavě-stoupavý (?), vysoký přerušovaný tildou (~), to vše nad příslušnou samohláskou, a hluboký tečkou (.) pod samohláskou. Ukážeme si to na šesti jinak stejně znějících slovech, u nichž si zároveň všimneme, že mohou náležet různým slovním druhům:

mai zítra	*mải*	být zabrán do nějaké činnosti
mài brousit	*mãi*	stále, navždy
mái střecha	*mại*	druh sladkovodní ryby

Protože každé slovo má určitou výšku nebo melodii, nemůžeme ve vietnamštině poznat konce vět podle klesnutí hlasu jako v češtině. Věta totiž končí tónem svého posledního slova, a toto slovo přirozeně může mít kterýkoli ze zmíněných šesti tónů. Ani otázka se netvoří pomocí intonace, ale musí se vyjádřit různými tázacími slovy, například dvojicí slov "ano – ne", z nichž jedno postavíme před sloveso v přísudku věty, druhé za ně.

Jednoslabičných slov má vietnamština jen několik tisíc, neboť při jejich jednoduché struktuře je celkový počet možných slabik omezen. Proto se slovní zásoba vietnamštiny doplňuje výrazy složenými ze dvou nebo více slov jednoduchých. Například slovo *da* "kámen" ve spojení s následujícím *mai* "brousit" dává pojmenování pro brousek. Podobně *xe* "vůz" s *dap* "šlapat" dává dohromady *xe dap* "jízdní kolo". Tato složená pojmenování se ve vietnamštině často chovají jako podobná slovní spojení v češtině. Jako česky neřekneme: "Pojedu tam na jízdním kole", ale prostě "na kole", i ve vietnamštině se složené výrazy často zkracují, kde to kontext dovoluje.

Řekli jsme, že gramatické vztahy se vyjadřují slovosledem a pomocnými slovy. Pomocná slova neboli gramatické elementy se foneticky nijak neodlišují od ostatních vietnamských slov. Mnohé mluvnické významy se vyjadřují pomocí slov, která si jinak zachovala svůj původní plný význam. Například slovesa *di* "jíti" se užívá pro vyjádření změny stavu u adjektiv: *nho* "malý" a *nho di* "zmenšit se". Užívá se jej též jako ukazatele rozkazovacího způsobu: *di di!* "jdi"!.

Slovosled je ve vietnamštině pevný: podmět zpravidla stojí před přísudkem, předmět za ním. Změnou pořádku slov ve větě se mění její význam. Přívlastek stojí vždy za jménem, k němuž se vztahuje, tedy v opačném pořadí, než je obvyklé v češtině: "tento můj nový dům" se vietnamsky řekne: *nha moi cua toi nay* (dům – nový – majetek = pomocné slovo – já - tento).

Samo sebou se rozumí, že vietnamština nemá gramatické shody mezi podmětem a přísudkem, mezi jménem a přívlastkem. Protože z tvaru slovesa ne-

poznáme osobu, užívá vietnamština mnohem častěji osobních zájmen. Na druhé straně je vyjadřování ve vietnamštině velmi úsporné. Pomocných slov se užívá jen tam, kde je to pro porozumění nutné. V tomto směru se vietnamština řídí opačným pravidlem než čeština a jiné flexivní jazyky: máme-li například v české větě časové určení minulosti, například "včera" nebo "loni", musí sloveso v takové větě být v minulém čase. Ve vietnamštině je tomu naopak. Existuje zde sice pomocné sloveso *da* o základním významu "stalo se", nejčastěji překládané slůvkem "už", které vyjadřuje minulost slovesného děje, ale je-li z větného kontextu zřejmé, že se mluví o minulosti, této pomocné částice pro děj minulý se u slovesa už neužije.

Velké množství slov, zvláště takových, která označují vlastnosti věcí nebo dějů, se tvoří takzvanou reduplikací neboli úplným či částečným zdvojením, přičemž slovo nabude jiného významového nebo stylistického odstínu. Vedle slova *do* "červený" tak existuje zdvojené slovo *do do* "načervenalý", vedle slova *to* "velký" slovo *to tat* "veliký" (obvykle v přeneseném smyslu: "významný").

Pro tento svéráz a svébytnost vietnamština přitahovala a přitahuje značnou pozornost badatelů, ale někdy i fantastů. Jako kuriozitu můžeme zaznamenat případ francouzského koloniálního důstojníka z minulého století, kterého zdánlivá jednoduchost vietnamštiny svedla k domněnce, že právě ona musí být prazákladem všech jazyků světa, jejich "matkou". Abychom rozptýlili možná nedorozumění, musíme zde ihned zdůraznit, že vietnamština má velmi bohatou slovní zásobu a je jazykem stejně dokonalým jako jiné, nám známé nejrozvinutější jazyky klasické i moderní, je schopna vyjádřit nejjemnější nuance lidského poznání i citu, byť tak činí odlišnými prostředky.

Výkladu o stavbě vietnamštiny jsme věnovali poměrně mnoho místa, abychom se lépe orientovali v problematice jejího vztahu k ostatním jazykům jihovýchodní Asie.

Mnozí z prvních evropských badatelů, neznalí ještě historicko-srovnávací metody, která se teprve začínala prosazovat v tehdejším jazykozpytu, měli za samozřejmé, že vietnamština je příbuzná čínštině. "Dubium non est – není pochyby, že jazyk Annamců vznikl z jazyka čínského," psal r. 1838 autor vietnamsko-latinského slovníku I. L. Taberd se stejnou určitostí, jako dnešní věda tvrdí pravý opak.

Je pravda, že stavbou je vietnamština čínštině velmi podobná. Čínština je rovněž tónový jazyk, který má dnes čtyři tóny. Jednoslabičná slova, která ve staré čínštině naprosto převládala, mají podobné vlastnosti a strukturu jako jednoslabičná slova vietnamštiny. Všechny gramatické významy se rovněž vyjadřují slovosledem a pomocnými slovy. Později se však zjistilo, že tyto vlastnosti jsou společné všem jazykům tibetočínského kmene od barmštiny přes jazyky thajské až po čínštinu. V první polovině 19. století však o četných jazycích indočínského vnitrozemí nebylo ještě mnoho známo.

Vedle podobnosti stavby čínštiny a vietnamštiny zde byly nápadné skutečnosti, které musely ovlivnit úsudek tehdejších evropských učenců. Byla to pře-

devším okolnost, že znakové písmo, zvané chu nom, "jižní znaky", jehož se tehdy používalo k zápisu vietnamštiny, bylo odvozeno od čínského. Kromě toho vietnamština obsahuje velké množství slov čínského původu. Až podrobnější studium později odhalilo, že jde vesměs o slova převzatá z čínštiny v několika různých obdobích vlivem vzájemných styků a tisícileté historické úlohy čínštiny jako klasického kulturního jazyka u národů Dálného východu, obdobné úloze latiny a řečtiny ve středověké Evropě. Veškeré naučné spisy a úřední dokumenty se ve Vietnamu po staletí a prakticky až do konce 19. století psaly klasickou čínštinou, podobně jako kdysi vzdělanci v Evropě užívali latiny.

Protože vietnamština převzala mnohá čínská slova, která se zapisovala čínskými znaky, měl systém *chu nom* povahu smíšeného písma. Bez znalosti čínštiny nebylo možno sestavit žádný důkladnější slovník vietnamského jazyka. Ze všech těchto důvodů bylo poznávání vietnamštiny po dlouhou dobu v rukou sinologů, převážně francouzských.

Když však porovnáme nejzákladnější slova čínštiny a vietnamštiny, přesvědčíme se, že zvukový materiál, z něhož jsou čínská slova stavěna (je tu zejména mnoho souhlásek, které ve vietnamštině chybějí – např. c, cch, čch, ž aj.), a také sama slova jsou od vietnamských zcela odlišná:

	vietnamsky	čínsky
člověk	*nguoi*	*žen*
dítě	*con* [vysl.:kon]	*c'*
ruka	*tay*	*šou*
noha	*chan* [ťan]	*cu*
vítr	*gió* [zo]	*feng*
jít	*di*	*sing*
jíst	*an*	*čch'*
pít	*uong*	*čch', che*
voda	*nuoc* [nuok]	*šuej*

Nejnápadnějším rozdílem v gramatice vietnamštiny a čínštiny je pak to, že v čínštině se přívlastek klade vždy před jméno. Tím se čínština odlišuje i od jazyků thajských.

Není divu, že vietnamština a čínština jsou jazyky navzájem zcela nesrozumitelné. Ani dva tisíce let mohutného čínského vlivu na Vietnam a na vietnamštinu je příliš nesblížilo. Stalo se tak mimo jiné proto, že čínská slova, jak později ukážeme, nebyla do vietnamštiny přejímána přímo, ale prostřednictvím znakového písma, které jejich výslovnost nezachycuje.

Hypotéza o příbuznosti vietnamštiny s čínštinou však evropskou jazykovědu druhé poloviny 19. století, v níž vládla snaha o poznání co největšího počtu jazyků světa a o jejich klasifikaci do velkých rodin po vzoru jazyků indoevropských, nijak významně neovlivnila.

Pozornost jazykovědců od počátku 19. století mimořádně poutala Indie. Už roku 1767 francouzský jezuita Coeurdoux, vyslaný Ludvíkem XIV. do Indie, zodpověděl kladně otázku Akademie epigrafiky a krásného písemnictví v Pa-

říži: "Je pravda, že jazyk sanskrtský obsahuje slova podobná řeckým a latinským, obzvláště pak latinským?" Jeho odpovědi však spatřily světlo světa teprve roku 1808, poté co sanskrt už vyvolal všeobecnou pozornost. Mezitím si totiž Angličané v Indii z čistě praktických důvodů pořídili překlad některých tradičních sanskrtských zákonů, a tak roku 1786 anglický soudce William Jones ve službách britské Východoindické společnosti mohl přednést v Kalkatě ve shromáždění Královské asijské společnosti, kterou krátce předtím založil, proslulou přednášku, v níž poprvé prokázal příbuznost sanskrtu, latiny, řečtiny a germánských jazyků a vyslovil hypotézu, že povstaly z neznámého vymřelého prajazyka.

Nedlouho poté rakouský misionář P. de Saint-Barthélemy, který v letech 1774 až 1790 působil v Malábáru v Indii, vydal v Římě sanskrtskou mluvnici a pojednání o původu latiny a o její příbuznosti s orientálními jazyky. Sanskrtu se začalo vyučovat na některých západoevropských univerzitách. V Bonnu sanskrt přednášel August Wilhelm von Schlegel. Jeho mladší bratr Friedrich (1772 – 1829), nadchnutý myšlenkami romantismu, vydal roku 1808 v Heidelbergu spis *O jazyce a moudrosti Indů* ve snaze hluboce zapůsobit na evropskou kulturu podobně jako kdysi obnovený zájem o antiku vyvolal k životu evropskou renesanci. V tomto díle poprvé formuloval pojem "srovnávací gramatika". "Srovnávací gramatika," napsal, "nám přinese nové poznání o příbuznosti jazyků, podobně jako anatomie vrhla světlo na dějiny přírody."

O osm let později vydal ve Frankfurtu nad Mohanem Franz Bopp studii *O systému konjugace sanskrtského jazyka v porovnání s týmž v jazyce řeckém, latinském, perském a germánském,* kterou je možno považovat za počátek srovnávacího indoevropského jazykozpytu. Od roku 1833 do roku 1852 Bopp postupně vydal třídílnou *Srovnávací gramatiku sanskrtu, zendu, arménštiny, řečtiny, latiny, litevštiny, staroslověnštiny, gótštiny a němčiny.* Okruh jazyků, u nichž se dařilo prokázat společný indoevropský původ, se neustále rozšiřoval. Stranou pozornosti přirozeně nezůstaly ani četné novoindické jazyky. Sám Bopp se pokoušel hledat různými směry. Prokázal indoevropskou příslušnost albánštiny, neuspěl však v případě kavkazských jazyků. Roku 1840 publikoval ve Zprávách berlínské Akademie věd dokonce článek *O příbuznosti malajskopolynéských jazyků s jazyky indoevropskými.*

Malajština a další jazyky indonéských ostrovů byly v Evropě známy už delší dobu. Na Malajském poloostrově, na Sumatře, na Jávě a na dalších indonéských ostrovech se pevně uchytili Holanďané už od poloviny 17. století. Pronikání do nitra Zadní Indie začalo však až mnohem později. Už roku 1757 sice nastolili Angličané definitivně svou vládu v Bengálsku, ale teprve v letech 1852 až 1853 se Británie zmocnila jižní Barmy a roku 1855 vnutila nerovnoprávnou smlouvu Siamu. V návaznosti na pronikání do Dolní Kočinčíny nastolili roku 1863 Francouzi protektorát v Kambodži. Za vojáky, obchodníky a misionáři přicházeli do Zadní Indie kartografové, zeměpisci, přírodovědci a etnografové. O expedicích do nitra kontinentu byly vydávány podrobné zprávy, které obsahovaly i soupisy základních slov jazyků různých kmenů ve vnit-

rozemí. Zároveň se studovaly památky staré indické, barmské, thajské, khmerské i čínské literatury a historické spisy těchto zemí. Postupně se rýsoval obraz historického vývoje velkých kulturních národů jihovýchodní Asie a spolu s tím se prohluboval pohled do jazykových poměrů celé oblasti.

Ukazovalo se, že tibetobarmské kmeny a národnosti se usazovaly v Barmě v několika vlnách po dobu téměř dvou tisíciletí. Jako první pronikli několik staletí před naším letopočtem údolím Čjintvinu ze severu až k severozápadnímu pobřeží Barmy Arakánci. Asi v polovině 3. století našeho letopočtu překročily dnešní severovýchodní hranici Barmy kmeny Pju, které se usadily v povodí Iravadi. Teprve v 7. až 9. století se přistěhovali předkové vlastních Barmánců, kteří postupně dobyli i jižní Barmu, v níž spolu s tamními původními obyvateli Mony, jejichž buddhistickou kulturu převzali, na čas vytvořili stát Pagan. Později se Monové osamostatnili a jejich království s hlavním městem Pegu trvalo až do definitivníhho sjednocení Barmy v roce 1757.

O něco později než barmské kmeny se začali ze svých původních sídel na jünnansko-kuejčouské náhorní plošině v jihozápadní Číně stěhovat údolími velkých řek Salwinu, Menamu a Mekongu do Zadní Indie Thajové. V 7. století založili svůj stát na území severní Barmy thajští Šanové. V severním Thajsku se Thajové začali usazovat od 5. století a roku 1238 založili království Sukhotai, jež se stalo předchůdcem pozdějšího Siamu, dnešního Thajska. Ve stálých bojích s Khmery, kteří na území dnešní Kambodže, jižního Laosu a části Thajska od počátku našeho letopočtu postupně vybudovali vyspělé kulturní státy Čen-la a Kambudžadéša s centrem v Angkoru (9. – 13. stol.), postupně vytlačili z části území dnešního Thajska původní khmerské obyvatelstvo. Kmeny příbuzné Khmerům se udržely jen v těžko přístupných horských krajích. Ve stejné době pronikali Thajové intenzivně na území Laosu a do severozápadního Vietnamu, kde se usazovali západně od Rudé řeky, zatímco východně od ní sídlily thajské kmeny pravděpodobně už dlouhou dobu.

Bylo tedy zřejmé, že národy mluvící tibetobarmskými a thajskými jazyky jsou v Zadní Indii relativně pozdními příchozími, kteří překryli a rozdrobili někdejší souvislé osídlení původního obyvatelstva, jež zde bylo pravděpodobně od konce mladší doby kamenné. Jeho typickými představiteli byly staré kulturní národy Monů a Khmerů. Zatímco Monů zůstalo podle údaje z roku 1882 pouze kolem sto padesáti tisíc, Khmerů žilo v Kambodži, jež ztratila samostatnost teprve zřízením francouzského protektorátu, asi pět milionů.

První, kdo vyslovil domněnku o jazykové příbuznosti mezi těmito praobyvateli Zadní Indie, byl britský badatel z Penangu a Singapuru J. E. Logan. Roku 1852 v díle *Etnologie indo-pacifických ostrovů* načrtl hypotetický obraz jazykového vývoje v Zadní Indii během několika tisíciletí.

Nejstarší jazykovou vrstvu tu podle něho tvořily jazyky drávidsko-australské. Tyto jazyky byly později vystřídány rodinou jednoslabičných jazyků, neznajících tóny a tvořících gramatické významy pomocí prefixů, připojovaných před jednoslabičné slovní kořeny. Tuto jazykovou skupinu nazval monsko-annamská a vedle monštiny a vietnamštiny (tehdy nazývané annam-

ština) k ní přiřadil khmerštinu a s ní sousedící jazyky takzvaných horských Khmerů. K jazykům monsko-annamským počítal i vzdálenou khásijštinu v povodí Brahmaputry v severovýchodní Indii. Jazyky monsko-annamské považoval za jakési pokračování jazyků, kterými se kdysi mluvilo v jižní Číně před příchodem Číňanů, a proto připouštěl jejich příbuznost s thajštinou, neboť Thajové rovněž vyšli z jihočínského Jün-nanu.

Tuto tzv. monsko-annamskou hypotézu podpořil roku 1881 C. J. F. S. Forbes ve svém díle *Srovnávací gramatika jazyků Zadní Indie.* Na tomto základě uvedl r. 1888 monsko-annamskou jazykovou skupinu do povědomí evropských jazykovědců Friedrich Müller ve svých obsáhlých *Základech jazykozpytu.*

Ve stejné době, kdy Franz Heger věnoval tolik úsilí pátrání po původu bronzových bubnů, stala se tedy monsko-annamská hypotéza předmětem úvah na univerzitních katedrách v Německu a v Rakousku. Cestovatelé a badatelé v jednotlivých zemích kontinentální jihovýchodní Asie neboli Zadní Indie, jak se tehdy obvykle říkalo, sebrali už základní materiál z mnoha jazyků a dialektů, sestavili větší slovníky a gramatiky hlavních jazyků a mnozí poukázali na nápadné shody v základní slovní zásobě některých jazyků. Nastal čas velkých syntéz tak říkajíc z ptačí perspektivy, s přehledem po mnoha jazycích na základě materiálu sebraného jinými badateli. Tento pohled měl své zřejmé výhody, ale i četná úskalí. Autoři syntézy se totiž nemohli opírat o širokou bezprostřední znalost jednotlivých jazyků a nemohli si být materiálem, sebraným různými lidmi, kteří nepracovali jednotným způsobem, zcela jisti.

Kromě toho se historicko-srovnávací metoda u jazyků Zadní Indie nemohla opřít o tu část jazyka, díky níž se jí podařilo dosáhnout triumfálního úspěchu v indoevropském jazykozpytu. Chybělo tu totiž zcela skloňování, časování a až na zbytky v některých jazycích i ostatní tvarosloví. Četné nápadné shody jednotlivých slov jako vietnamského *mat* "oko" a indonéského *mata* v témž významu mohly být zcela náhodné nebo mohly vzniknout převzetím během staletých styků příslušníků různých národů. Proto mnozí jazykovědci k dalekosáhlým hypotézám raději zachovávali střízlivý odstup.

K nim nepatřil profesor E. Kuhn, který 2. března 1889 na zasedání Královské bavorské akademie věd v Mnichově přednesl přednášku *Příspěvky k jazykozpytu Zadní Indie,* v níž shrnul výsledek svého studia početné literatury, kterou měl v dispozici. Porovnal především číslovky od jedné do desíti z mnoha tamních jazyků a vyvodil závěr: "Předně existuje mezi khásijštinou, monštinou, khmerštinou a větším počtem dialektů ve vnitrozemí Zadní Indie dosud zřetelně rozpoznatelná souvislost, jež se přesvědčivě projevuje v číslovkách, ale i v řadě překvapivých shod mnoha jiných slov. Nápadný je proti tomu malý podíl annamštiny na těchto shodách, zatímco její číslovky se tak blízce shodují s číslovkami jazyků druhé skupiny [k níž Kuhn počítal monštinu, sukštinu, stiengštinu a bahnarštinu – *pozn. I. V.*]. Zdá se proto, že není neoprávněnou domněnka, že annamština byla původně okruhu těchto jazyků cizí a její shodu s nimi je třeba přisoudit pozdějšímu ovlivnění – což je domněnka, která se velmi dobře snáší s historickými poměry, neboť Annamci patrně původně vyšli

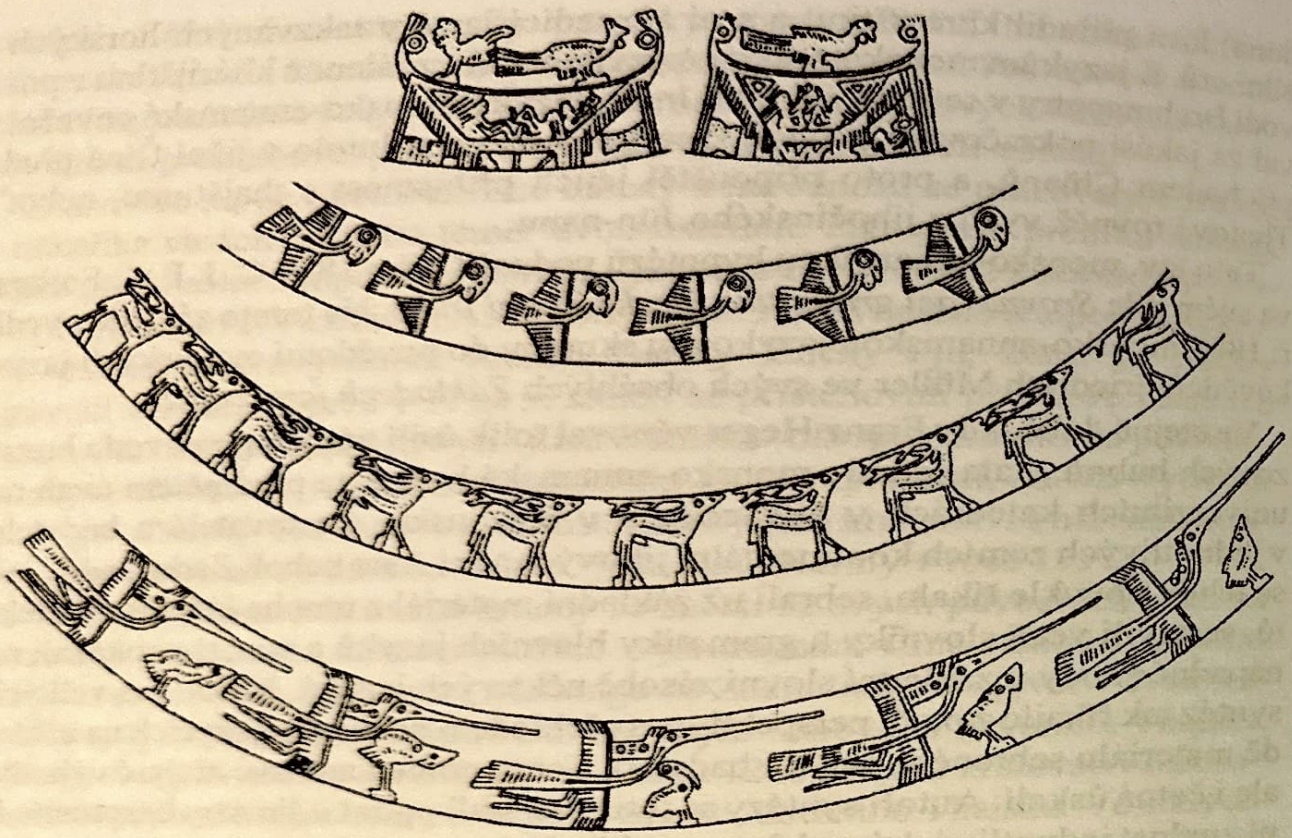

Buben Ngoc Lu I, detail výzdoby horní desky. Nahoře zobrazena kolová stavba, jež má dnešní analogie u obyvatel Západních plošin (Tay Nguyen) a u Bataků na Sumatře. Na střeše snad pávi a kohout. Zakřivení střechy ve tvaru lodice, patrné dodnes na severovietnamském dinhu. Ptačí a zvířecí motivy jsou jasně čitelné.

z krajního severovýchodu jimi dnes obývaného území. Mnohem významnější než tyto dotyky s annamštinou jsou nepopiratelné vztahy našeho jednoslabičného khásijsko-monsko-khmerského kmene s kólskými jazyky [obvykleji známými jako jazyky mundá – *pozn. I. V.*], jazykem ostrova Nancowry [v Nikobarském souostroví – *pozn. I. V.*] a dialekty praobyvatel Malakky."

Vývody mnichovského profesora značně ovlivnily bádání v pozdějších desetiletích. Místo monsko-annamské skupiny jazyků v evropské jazykovědě prvně pevně zakotvil pojem monsko-khmerské, nebo obvykleji monkhmerské jazyky. Kuhnův mladý ctitel, pozdější významný jazykozpytec, ale především známý klerikální etnograf vídeňský páter Wilhelm Schmidt (1869 – 1954), kterého je možno považovat za zakladatele monkhmerské jazykovědy, obrátil svou pozornost Kuhnem naznačenými směry, které jazykovědě slibovaly – a také přinesly – hmatatelné výsledky. Na tom nic nemění skutečnost, že hlavní pohnutkou Schmidtova úsilí bylo shromažďování materiálu pro podporu jeho apriorní myšlenky, že celému lidstvu byl původně vlastní monoteismus, daný "božím zjevením", na něž se podle něho musely nejspíše uchovat vzpomínky u nejméně vyvinutých, tzv. přírodních národů (u původních obyvatel Austrálie a vnitrozemí jihovýchodní Asie, u afrických Pygmejů a brazilských

Indiánů). Etnografický materiál sebraný Schmidtem a jeho žáky je proto značně tendenční a k jeho závěrům je nutno přistupovat opatrně.

Avšak vraťme se opět k jazykovědě, která, jak jsme se na tomto příkladě znovu přesvědčili, se podobně jako jiné vědy nerozvíjí mimo společnost a mimo zájmy různých, nejednou protikladných společenských sil.

Své poznatky o vietnamštině čerpal profesor Kuhn prakticky z jediného pramene: z Aubaretovy *Annamské gramatiky s připojeným francouzsko-annamským a annamsko-francouzským slovníčkem,* vydané roku 1867 v Paříži. Tento autor byl přesvědčen, že "lidový jazyk, jímž se mluví v Annamském království, je dialektem čínštiny", a tak nevěnoval pozornost odlišení vlastní vietnamské a takzvané sinovietnamské slovní zásoby, převzaté ve středověku z čínštiny prostřednictvím znakového písma. Tak se Kuhnovi do jeho srovnávacího slovníčku vloudily i sinovietnamské morfémy *dia* "země" a *thuy* "voda" (srov. výše čínské šuej "voda"), které mají ve vietnamštině podobné postavení jako třeba řecké kořeny *geo-* a *hydro-* v našich cizích slovech. To uvádíme jen jako názorný příklad úskalí, která v sobě skrývala práce s materiálem z druhé ruky.

Pokud jde o původní sídla Vietnamců, měl Kuhn pravdu. Se Stiengy a Bahnary, usazenými v jižním Vietnamu, i se Suky z okolí města Attopeu v nejjižnějším cípu Laosu mohli Vietnamci přijít do styku nejdříve počátkem novověku. Kdyby však Kuhn mohl být lépe informován o historii Vietů, nebyl by se tak snadno spokojil se závěrem, který, jak jsme viděli, z této skutečnosti vyvodil. Páter Schmidt se podle vlastních slov původně též přikláněl k monsko-annnamské hypotéze. Avšak roku 1906 v jednom ze svých hlavních jazykozpytných děl, nazvaném *Monkhmerské národy, pojítko mezi národy střední Asie a Austronésie,* přiznal, že annamštinu "pro jiné její obtíže dosud do svého bádání nepojal". Schmidt předtím systematicky prostudoval jazyky Semangů a Sakaiů na Malajském poloostrově a prokázal jejich příbuznost s monkhmerskou skupinou. Poté důkladně probádal fonetické zákonitosti vlastních monkhmerských jazyků jako jazyků nejblíže příbuzných, aby jejich srovnání postavil na spolehlivý vědecký základ. Dříve než shrnul výsledky svých studií v knize *Monkhmerské národy,* prostudoval ještě fonetické zákonitosti khásijštiny a jazyků palaung, wa a riang, jimiž mluví etnika na středním Salwinu v Barmě, a konečně jazyk souostroví Nikobary a souvislost uvedených jazyků s indickými jazyky mundá (z nichž byla známa hlavně santálština). Poté co prokázal příbuznost všech výše uvedených jazyků v rámci jedné jazykové rodiny, podjal se ještě většího úkolu: "Je mým úmyslem a vlastním cílem této práce uvést tuto velkou skupinu jazyků a národů v souvislost s ještě širé rozprostřenou skupinou jazyků a národů austronéských a ukázat, že obě skupiny vnitřní příbuzností náležejí k ještě větší, obsáhlejší jednotě." Skutečně uvedl zajímavé paralely mezi oběma jazykovými rodinami, jejichž hodnota možná ještě nebyla doceněna.

Bezprostředním výsledkem Schmidtových úvah byl návrh pojmenování jím zjištěných jazykových rodin, jež by vyjadřovalo jejich sounáležitost a vztahy.

Pro malajskopolynéské jazyky vytvořil obecný termín "jazyky austronéské". "Toto označení jsem navrhl, protože dílčí označení celé této oblasti jsou již tvořena stejným způsobem: ‚indonéský', ‚melanéský (mikronéský)', ‚polynéský', a poněvadž jde fakticky o samé ostrovní jazyky (pozn.: řecky nésos – ostrov); dále též proto, že celý tento ostrovní svět se nachází na straně ‚auster', na jihovýchodě Asie, pročež také tamtéž se nacházející pevnina obdržela název ‚Terra Australis'. Stavě dále na označení ‚austronéské', chtěl bych nyní celému souboru jazyků Přední a Zadní Indie, jejichž sounáležitost jsme zjistili, přisoudit název ‚austroasijské', protože tyto jazyky zaujímají jihovýchod Asie a oproti jazykům tibetobarmským byly určitě dřívějšími a snad výlučnými majiteli tohoto území." Tyto Schmidtovy termíny v jazykovědě pevně zakotvily a budeme se s nimi dále setkávat. Pro hypotetickou velkou jednotu jazyků austronéských a austroasijských navrhl Schmidt zobecněný název "jazyky austrické", jehož osud zatím není rozhodnut: závisí na míře věrohodnosti, s níž bude společný původ těchto jazykových rodin eventuálně dokázán.

Dříve než se vrátíme k vietnamštině a k jejímu postavení mezi jazyky jihovýchodní Asie, musíme se zamyslet nad otázkou monkhmerských jazyků: jde o jazyky se slovy sice jednoslabičnými, ale se skupinami souhlásek v násloví. Tyto skupiny souhlásek často nejsou původní součástí slova, ale vznikají připojením slovotvorné předpony, prefixu, k základnímu slovu, jehož význam nějakým způsobem pozměňují. Jindy lze souhláskovou skupinu rozdělit vsuvkou, infixem, čímž vzniká dvouslabičné slovo, nebo naopak skupina souhlásek vzniká infixací souhlásky za počáteční souhlásku jednoslabičného slova. Ve starších stadiích svého vývoje měly monkhmerské jazyky takových prefixů a infixů mnoho a jejich úloha, zpravidla odvozování nových slov, byla zřetelná. V dnešní khmerštině prefixy a infixy fungují většinou jen u omezeného okruhu slov. Až na několik málo případů ztratily tedy gramatickou produktivnost. Například od slovesa *le:a* "odjíždět" je takto prefixací tvořeno adjektivum *khle:a* "vzdálený", od podstatného jména *ru:t* "hromada" se odvozuje sloveso *tru:t* "navršit". Příklad odvozovacího infixu vidíme ve dvojici slov *dal* "loupat rýži" a *dbal* "tlouk na loupání rýže".

Tímto gramatickým jevem a s ním souvisejícími skupinami souhlásek v násloví jednoslabičných slov se monkhmerské jazyky výrazně odlišují od čínštiny, thajštiny a dalších tibetočínských jazyků. Strukturní odlišnost těchto dvou jazykových skupin je ještě umocněna skutečností, že monkhmerské jazyky neznají tónů. Svou stavbou se tedy vietnamština skutečně nápadně hlásí o příslušnost k jazykům čínsko-thajské větve tibeto-čínské jazykové rodiny, přestože v její základní slovní zásobě jsou prokazatelné monkhmerské nebo přesněji austroasijské prvky.

Z tohoto hlediska se původem vietnamštiny zabýval význačný francouzský sinolog a znalec vietnamštiny, thajštiny a khmerštiny Henri Maspéro, s nímž jsme se setkali už v předcházející kapitole. V obsáhlé studii z roku 1912 o historické fonetice vietnamštiny, v níž konfrontoval systémy tónů ve vietnamštině, thajských jazycích a čínštině, došel k názoru, že ve vietnamštině a

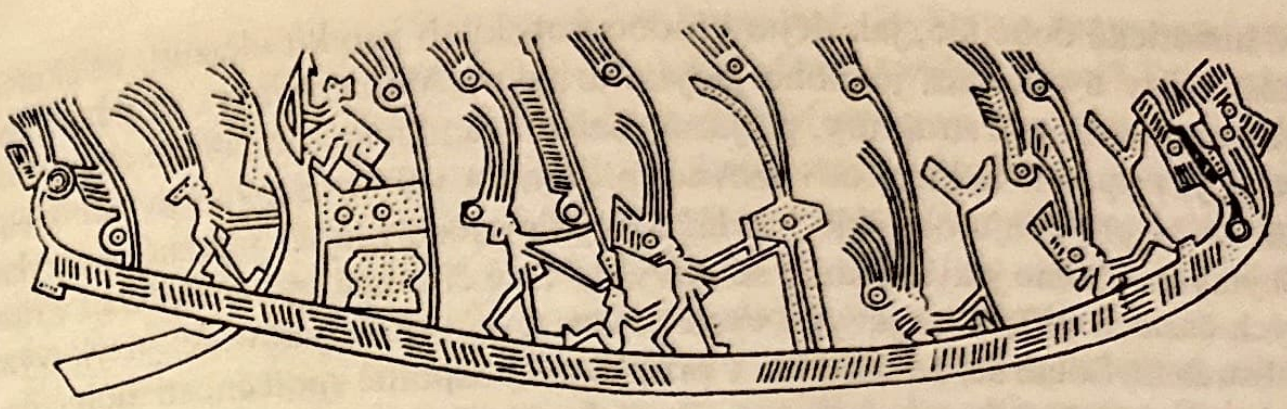

Buben Ngoc Lu I, detail horní části obvodového pláště bubnu, jedna z šesti lodic. Uprostřed stojící muž asi bubnováním udává rytmus veslařům. Vpředu pravděpodobně bojovníci. Na můstku před kormidelníkem lučištník. Muž mezi lučištníkem a bubeníkem zřejmě provádí lidskou oběť.

v jazycích thajských mají tyto systémy společný původ. Konstatoval sice, že slova původu monkhmerského a slova thajské provenience jsou v slovní zásobě vietnamštiny zastoupena přibližně ve stejné míře, ale rozhodující váhu pro něho mělo to, že na rozdíl od vietnamštiny monkhmerské jazyky nemají tóny, zatímco vietnamština zase nezná žádné prefixy a infixy. Zvláště skutečnost, že v monkhmerských jazycích se nevyskytují tóny, považoval za nepřekonatelnou přehradu mezi nimi a vietnamštinou. "Annamština," uzavřel, "tudíž vznikla splynutím některého dialektu monkhmerského, některého dialektu thajského a snad ještě třetího, zatím neznámého jazyka. Posléze annamština přejala obrovské množství čínských slov. Ale jazyk, jehož převládající vliv dal annamštině její dnešní formu, byl, podle mého názoru, určitě jazykem thajským a právě s rodinou thajskou musí být annamština spojována."

"Pronikavou studií H. Maspéra byla záležitost vyřešena," konstatoval pak páter Schmidt ve svém díle *Jazykové rodiny a jazykové okruhy světa* a – budiž mu tento drobný, ale z našeho hlediska nikoli zanedbatelný prohřešek proti vědecké poctivosti odpuštěn — zdůraznil, že už roku 1906 sám vietnamštinu k austroasijským jazykům nepočítal. "Je to jazyk smíšený, v němž převahu mají formy z některého jazyka thajského, zatímco druhá část byla dodána skupinou austroasijskou."

Autorita francouzského vědce, podepřená souhlasem zakladatele monkhmerské jazykovědy, který se však sám, jak jsme poznali, *vietnamštinou nikdy nezabýval,* dodala tomuto názoru značnou váhu a dlouhou životnost. Dodnes se setkáváme s konstatováním, že je sporné, do které z obou jazykových rodin vietnamština vlastně patří, i když v současnosti se zastánci názoru, že vietnamština patří k jazykům thajským, ocitají opět v menšině.

Čtenář, který má smysl pro exaktní myšlení, bude po přečtení předcházejících odstavců pravděpodobně na rozpacích: o co je vlastně veden spor? Jaký smysl má přít se o příslušnost tohoto jazyka k jedné nebo druhé rodině, když Maspéro i Schmidt jasně řekli, že jde o jazyk smíšený?

Kámen úrazu je na jedné straně v tom, že ortodoxní srovnávací jazykověda, vzešlá hlavně z indoevropského jazykozpytu, neuznává pojem smíšený jazyk.

V historické době šlo, jak dějiny indoevropských jazyků ukazují, ve skutečnosti vždy o pohlcení jednoho jazyka druhým. Vítězný jazyk si ponechává podstatné rysy své struktury, přejímá však ze zanikajícího jazyka část slovní zásoby, případně některé odvozovací přípony a větné vazby. Vliv zaniklého jazyka se projevuje obvykle i zvláštní výslovností hlásek vítězného jazyka. Zbytky zaniklého jazyka, které se obvykle více či méně spolehlivě dají v různých částech vítězného jazyka vystopovat, nazývají jazykovědci jazykovým substrátem. Soudí se, že snad jen v prvobytně pospolné společnosti mohlo docházet k skutečnému splynutí dvou jazyků, při němž vznikl zcela nový jazyk, ale je to spíše jen domněnka.

Každý, kdo je obeznámen s indoevropským srovnávacím jazykozpytem, musí však přijít s jinou závažnou námitkou: je argumentace Henriho Maspéra, při vší vědecké fundovanosti, v souladu s metodou, jíž se prokazuje příbuznost jazyků? A co vlastně rozumíme příbuzností jazyků? Odpověď je jednoznačná: jejich společný původ, nikoli podobnost jejich fonetické a gramatické stavby. Struktura jazyků se může během staletí někdy i velmi radikálně změnit. Tak angličtina, o jejímž indoevropském původu není sporu, se dnes svou stavbou podobá spíše čínštině než latině nebo češtině. Proto rozhodujícím argumentem pro prokázání společného původu je totožnost fonetického materiálu, z něhož je jazyk vybudován: především v gramatickém tvarosloví, které podle shodného názoru lingvistů je v jazyce nejstálejší a těžko se přejímá z jednoho jazyka do druhého, a v nejzákladnější slovní zásobě. Argumentace H. Maspéra a zastánců hypotézy o příslušnosti vietnamštiny k monkhmerským jazykům nebyla tedy na stejné úrovni. Přísně vzato, nebyly Maspérovy vývody metodicky čisté, neboť argumentoval hlavně strukturními vlastnostmi. Vážné námitky proti jeho závěrům byly brzy vzneseny právě z této strany.

Než přikročíme k výkladu o nových objevech, jež v posledních desetiletích výrazně doplnily mozaiku našeho poznání, musíme předeslat, že spor o původ vietnamského jazyka nemá přirozeně čistě akademickou povahu. Jazykovědná argumentace chtě nechtě dává směr i úvahám historickým. Jestliže monkhmerský prvek je ve vietnamštině pouhým substrátem, neznamená to, že faktický zánik původního monkhmerského jazyka byl způsoben náporem vítězného, podmanitelského jazyka a tedy i vítězné, podmanitelské národnosti, v tomto případě thajského původu? Takový proces zpravidla vzniká v důsledku hromadné migrace a srážky etnik a nemusí ani trvat příliš dlouho.

Ještě v padesátých letech byla vietnamskou vědou rozvíjena domněnka, vyslovená už ve dvacátých letech Aurousseauem, že staří Vietové přišli z jižní Číny. Víme, že odtud migrovali do Zadní Indie i Thajové. V literatuře, která byla pro našeho čtenáře až do nedávna jediným zdrojem informací o původu starých Vietů a která vycházela ze stavu poznání v polovině padesátých let, vládne hypotéza, že blíže neurčení Protovietnamci spolu s kmeny thajskými přesídlili během několika staletí, předcházejících počátku našeho letopočtu, ze severu a severovýchodu do prostoru delty Rudé řeky, kde se smísili s původním monkhmerským obyvatelstvem a vytvořili etnickou jednotu Lacvietů

a vyspělou dongsonskou kulturu doby bronzové. Byli tito Protovietnamci vlastně thajského původu nebo byli Thajcům alespoň velmi blízcí? Tato otázka nebyla nikdy jasně zodpovězena. Nicméně Maspérova hypotéza o původu vietnamštiny jistě mluvila ve prospěch takové možnosti. Z archeologie však dnes už víme, že vývoj bronzové industrie v severním Vietnamu trval nejméně tisíc pět set let. Etnogenezi Vietnamců si tedy už nemusíme vysvětlovat intenzivními migračními proudy. V úvahu připadají i jiné možnosti.

Dosud jsme neřekli, že badatelé, kteří blíže znali poměry v Indočíně, nikdy nepovažovali vietnamštinu za jazyk zcela bez blízkého příbuzného. Bylo jim dobře známo, že obyvatelé kopcovitých krajů západně od delty Rudé řeky, hlavně v povodí Černé řeky (vietnamsky Song Da, kde *song* znamená řeka), zvaní Muongové, od nichž, jak už víme, získal Moulié buben, který na světové výstavě v Paříži stihl tak neblahý osud, hovoří jazykem, který se od vietnamštiny mnoho neliší. Jazyk Muongů neušel přirozeně ani Maspérově pozornosti. Maspéro jej považoval za samostatný jazyk se svými dialekty. Později byl vysloven názor, že by muongština mohla být souborem velmi archaických dialektů vietnamštiny. Tento názor sice vietnamští badatelé nesdílejí, ale dobře nám ilustruje stupeň jazykové blízkosti mezi Muongy a Viety.

Mezi slovy muongštiny a vietnamštiny vidíme pravidelné hláskové korespondence: například vietnamským znělým počátečním souhláskám *b, d, g* odpovídají muongské neznělé *p, t, k* a podobně. Co však je nejpozoruhodnější – v muongštině nacházíme několik málo jednoduchých souhláskových skupin v násloví: *kl, pl, tl, tr*. Jde o skutečné souhláskové skupiny, nikoli spřežky zachycující dvěma písmeny jednu hlásku, jak je tomu u dnešního vietnamského *tr*, které se vyslovuje ve spisovné vietnamštině jako č.

Tato skutečnost je o to zajímavější, že nejstarší dochované doklady o vietnamské výslovnosti, zachycené v transkripci latinkou, jež byla misionáři od začátku jejich působení ve Vietnamu na sklonku 16. století postupně přizpůsobena pro zápis vietnamštiny a záhy, asi od druhé poloviny 17. století, se stala písmem používaným uvnitř křesťanských obcí, obsahují rovněž slova s několika jednoduchými souhláskovými skupinami v násloví. Tyto skupiny souhlásek odpovídají v řadě případů svým protějškům, dochovaným v dnešní muongštině. Jsou to souhláskové skupiny *bl, ml, tl, tr*. Víme o nich nejvíce od autora prvního vietnamského slovníku *Dictionarium Annamiticum, Lusitanum et Latinum* a vietnamské gramatiky *Linguae Annamiticae seu Tunchinensis brevis declaratio*, avignonského jezuity pátera Alexandra de Rhodese. Tato svá díla vydal v jednom svazku roku 1651 v Římě. Jezuité znali jazyky na Dálném východě dobře, a proto de Rhodes zvláště zdůraznil, že Annamci v Tonkinu rozlišují jak *l* (na rozdíl od Japonců), tak *r* (jež neznají zase Číňané).

Bylo tedy evidentní, že vietnamština a muongština patří k sobě a tvoří malou jazykovou skupinu. To bohužel nestačilo k tomu, aby bylo možno určit jejich příbuznost k některé z širších jazykových rodin. Nicméně se nám začíná rýsovat odpověď na důležitou otázku, kterou roku 1906 nemohl zodpovědět páter Schmidt, ač ji sám zformuloval: představuje skutečnost, že annamština nemá

žádné stopy po prefixech, její původní stav, anebo je třeba to chápat jako ochuzení, které vzniklo odbouráním některých prefixů, tedy procesem, jehož počátky bylo možno pozorovat v Schmidtově době i v monkhmerských jazycích? Bohužel Henri Maspéro považoval neexistenci tónových systémů v monkhmerských jazycích za tak zásadní a nepřekonatelnou přehradu mezi nimi a tónovými jazyky, že mu zachované rudimenty souhláskových skupin v muongštině nestačily, aby ho pohnuly k pátrání směrem, který naznačil Schmidt. Vietnamský lingvista Phan Ngoc napsal o Maspérovi, že byl nejen velkým průkopníkem studia jazyků jihovýchodní Asie, ale i vědcem ušlých příležitostí: z materiálu, který sebral, by byl mohl sám vyvodit závěr, že tóny se mohly ve vietnamštině vyvinout, takže je původně mít nemusela! Později tento závěr učinili jiní.

Britský lingvista C. O. Blagden záhy na takovou možnost upozornil, když proti Maspérovi namítl, že i ve švédštině se vyvinuly dva tóny, ač v jiných germánských jazycích nejsou. Francouzský jazykovědec J. Przyluski zase zdůraznil, že bude nejprve nutno zjistit, za jakých podmínek v jazycích mohou vznikat anebo zanikat tónové systémy, než jimi bude možno argumentovat při rozhodování o původu jazyka.

Po druhé světové válce se právě tímto směrem zaměřil profesor pařížské univerzity a velký znalec jazyků jihovýchodní Asie A. G. Haudricourt. V článcích *Místo vietnamštiny mezi austroasijskými jazyky* (1953) a *O původu tónů ve vietnamštině* (1954) kriticky přehodnotil Maspérův materiál a ukázal, že slova monkhmerského (respektive austroasijského)původu převládají právě v nejzákladnější slovní zásobě vietnamštiny: jsou to slova označující části lidského těla, základní meteorologické jevy a orientaci v krajině. Poukázal dále na skutečnost, že v některých austroasijských jazycích (khmu a lamet, které už Kuhn řadil do jedné skupiny spolu s jazykem palaung) byly objeveny jednoduché tónové systémy o dvou tónech. Porovnal také slova vietnamštiny, thajštiny a staré čínštiny a ukázal, že tóny ve vietnamštině mohly vzniknout v souvislosti se ztrátou určitých koncových souhlásek a změnami náslovných konsonantů, tedy vnitřním jazykovým vývojem.

Podle Haudricourta neměla vietnamština na počátku našeho letopočtu ještě žádné tóny, asi v šestém století rozeznávala tři tóny a teprve ve 12. století získala šestitónový systém podobný dnešnímu. Na základě všech svých zjištění a úvah Haudricourt vyslovil přesvědčení, že vietnamština mezi austroasijskými jazyky má nejblíže k podskupině palaung a wa, jazykům, jimiž se hovoří při horním toku Salwinu v Barmě.

Ještě po Haudricourtových prvních statích bylo možno hovořit o hypotézách – bezprostředních důkazů bylo málo. Situace se však začala měnit v šedesátých letech. Tehdy se do hor severního Vietnamu začali vracet někteří bývalí bojovníci Vietnamské lidové armády, kteří v době války proti kolonizátorům řadu let strávili mezi obyvateli severozápadních hor a důvěrně je poznali. Nyní mezi ně znovu přicházeli jako etnografové a lingvisté, někteří s tituly kandidátů věd, které získali na univerzitách v Moskvě, Leningradě či v Pekingu,

Buben Ngoc Lu I, detail výzdoby obvodového pláště bubnu. Muži ozdobení peřím tančí se štíty a s bojovými sekyrkami. Po obvodu bubnu je zobrazeno šest podobných dvojic.

a hlavně se znalostí etnografických a lingvistických metod a nezbytnou teoretickou výzbrojí.

Roku 1963 publikoval profesor Vuong Hoang Tuyen v knize *Národnosti austroasijského původu v severním Vietnamu* výsledky terénního výzkumu, provedeného učiteli a studenty Hanojské univerzity v horách Severozápadu. Název knihy měl příchuť senzace: do té doby nebyly žádné etnické skupiny hovořící austroasijskými jazyky na území severního Vietnamu známy. Osídlení horských a podhorských krajů severního Vietnamu je sice etnicky velmi pestré, ale kromě Vietů a Muongů zde většinu obyvatelstva tvoří různé skupiny Thajů (Tayové, Nungové, Thaiové)*, dále Meové a Daové, kteří byli většinou považováni za samostatnou větev tibetočínského jazykového kmene, etnické skupiny příbuzné Číňanům (např. Ngaiové) a etnika z tibetobarmské jazykové rodiny (z nich nejznámější jsou Lolové).

Z Vuong Hoang Tuyenova sdělení nevyplývalo, že by ve všech případech šlo o etnické skupiny, které by do té doby vůbec nebyly známy. Některé z nich už dříve francouzští badatelé v té či oné míře popsali v Laosu, v případě etnika

* Etnonyma Tayové a Thaiové užívám v té pravopisné podobě, jaká je obvyklá ve Vietnamu, jednak abych umožnil jejich identifikaci v literatuře, jednak abych je odlišil od Thajů (1. pád Thajové), názvu, kterého užívám pro všechna etnika hovořící příbuznými thajskými jazyky a který má podobnou platnost jako např. název Slované. K Thajům patří především Thajci (tvořící základ obyvatelstva Thajska), Laové v Laosu a v Thajsku, kde se dnes nazývají Isanové, Čuangové v ČLR, výše zmíněná etnika ve Vietnamu a další.

Khmu i v provincii Lai Chau v severozápadním Vietnamu v okolí Dien Bien Phu.

Všechny etnické skupiny austroasijské či přímo monkhmerské jazykové příslušnosti (v současné lingvistické a etnografické literatuře v užívání těchto termínů pozorujeme jisté kolísání a nejednotnost) žijí v provinciích přilehlých k hranicím Laosu. Khmuové, jak se sami nazývají, byli ve Vietnamu známi pod názvem Xacau, v Laosu Kha-khao. V oficiální nomenklatuře národností a etnických skupin ve Vietnamu se nyní používá jejich vlastního etnonyma Khmuové. Xa je společný název pro různé drobné etnické skupiny v severozápadním vietnamském pohraničí, užívaný okolním většinovým thajským obyvatelstvem. Má pejorativní přídech, znamená něco jako divoši. V Laosu je takovým společným názvem pro horská etnika s podobným významem slovo Kha, na náhorních plošinách jižního Vietnamu se v předrevolučních dobách používalo podobného označení Moiové. Slovo *cau* ve spojení Xacau znamená thajsky "vyčesat vlasy a stočit je vzhůru do drdolu".

S odvoláním na francouzského etnografa Paula Maceye, který na počátku tohoto století věnoval Khaům studii, uvádí Vuong Hoang Tuyen, že Khmuové jsou velké etnikum žijící nejen v severním Laosu, ale i na území Šanů v Barmě a v jihozápadní Číně vysoko v horách mezi Mekongem a Salwinem. Podle podání starých lidí, zaznamenaného Maceyem, měli Khmuové kdysi před příchodem Thajů svůj stát na velikém území severně od Luangprabangu, "který se rozprostíral od hor, oddělujících údolí řeky Nam-te od jiné větší řeky, (a podél ní) až k moři, kde vychází slunce (snad jde o Rudou řeku!)".

V současné době žijí Khmuové ve Vietnamu rozptýleni vysoko při pramenech potoků a řek po velké části území dnešních provincií Lai Chau, Son La a Hoang Lien Son, ale kdysi bývalo území severozápadu zřejmě Khmuy souvisle osídleno. Byli usedlými zemědělci a měli pravděpodobně vyspělou kmenovou organizaci. Podle údajů shromážděných vietnamskými badateli žili Khmuové v údolích krajů Thuan Chau, Dien Bien a Tuan Giao, kde pěstovali rýži na zavodňovaných rýžovištích po mnoho generací. Jejich kmenovým náčelníkem byl prý člověk jménem Am Poi. Za jeho vlády došlo ke srážce s vojskem Thajů, které přitáhlo od východu, z hor při Rudé řece. V bitvě byli Khmuové poraženi a stali se nevolníky Thajů.

Podle sčítání obyvatel z roku 1960 bylo Khmuů asi 15 tisíc, ale tento počet zahrnuje i příslušníky příbuzných skupin, jež se dnes považují za samostatná etnika s etnonymy Khang a Laha. Jinou monkhmerskou etnickou skupinou v provincii Son La jsou Puocové. Vuong Hoang Tuyen zjistil jejich totožnost s Pu-hoocy, popsanými v severním Laosu. Roku 1960 jich bylo asi 5 tisíc a před několika generacemi se přistěhovali z území Laosu, kde dosud mají své příbuzné. Sami se nazývají Xinhmunové a pod tímto názvem jsou dnes oficiálně registrováni.

V nejzazším severozápadním cípu Vietnamu, převážně v okresech Sin Ho, Muong Te, Phong Tho, Muong Lay a Dien Bien, žije několik set příslušníků etnika Mang.

Další monkhmerské skupiny určil Vuong Hoang Tuyen v severní části Annamského pohoří, známého v starší literatuře jako Annamské Kordillery, v západních pohraničních oblastech provincií Nghe An, Ha Tinh a Quang Binh. V Nghe Anu a Ha Tinhu jsou to Oduové, v Quang Binhu Vankieuové. Také tito mají své příbuzné v Laosu. Geografický předěl, tvořený vysokými hřbety pohraničních hor, není tedy žádnou etnickou hranicí. Vankieuové po obou stranách státní hranice jsou zváni též Bruové, "lesní lidé", a toto označení je dnes součástí jejich oficiálního názvu: Bru-Vankieu. Podle statistiky z roku 1980 žilo ve Vietnamu 31 580 příslušníků tohoto etnika.

V základní slovní zásobě jazyků těchto etnických skupin pozorujeme určité nesporné shody, ale shod, které by probíhaly všemi zmíněnými jazyky včetně vietnamštiny nebo jejich většinou, není mnoho. Patří k nim především slova pro oko, nos, ruku, zemi, dítě, rybu, ptáka, tura, psa, list, kořen, plod. Na společný původ zajímavým způsobem ukazují i slova pro vodu a sloveso píti. Zatímco ve vietnamštině a muongštině se voda řekne *nuoc* (nuok) a *dak*, kde jednotlivé hlásky spolu přesně korespondují, v jazycích khmu, khang a mang, podobně jako v palaungštině a khásijštině, se voda nazývá *um, om, óm, zum, hom, em,* což lze uvést do souvislosti s vietnamským slovem *uong* "píť". Pro sloveso pít zaznamenává Vuong Hoang Tuyen v mangštině naopak výraz *dak!* Případ, kdy slova voda a pít jsou v různých příbuzných jazycích střídavě odvozena ze stejného kořene, by nebyl ojedinělý. Jedno z prvních slov, která Bedřich Hrozný při luštění chetitštiny identifikoval jako indoevropská, bylo slovo "píť", kde kořen *eku-* ukazoval na souvislost s latinským *aqua* "voda". Shod probíhajících pouze částí austroasijských jazyků (částečných izoglos), zejména když vyloučíme vietnamštinu, u níž během historického vývoje i do základní slovní zásoby pronikla některá slova čínská, bude ovšem mnohem více. Phan Ngoc navíc upozorňuje, že dosavadní glosáře se omezují převážně na podstatná jména, zatímco slovesům, která ve slovní zásobě jsou mnohem stabilnější než substantiva a méně často bývají přejímána z jiných jazyků, se téměř nevěnovala pozornost. Aby společný původ vietnamštiny a monkhmerských jazyků v severní části Zadní Indie mohl být zcela spolehlivě doložen, je tedy třeba vykonat ještě mnoho práce.

Jako etnograf konstatuje Vuong Hoang Tuyen, že Vietové, Thajové a monkhmerská etnika, jež pojal do svého výzkumu, mají mnohé společné rysy materiální i duchovní kultury. Podle něho to svědčí nejen o dlouhodobém soužití Monkhmerů, Thajů a Vietů, ale přímo o jejich společném původu.

Jestliže se vrátíme opět k jazyku, vidíme ovšem, že zatímco shody ve slovníku mezi vietnamštinou a monkhmerskými etniky se týkají nejzákladnější slovní zásoby a svědčí o jejich jednotě na stupni společnosti sběračů a lovců (společná slova pro listy, kořeny, plody, ryby, ptáky), shody mezi vietnamštinou a thajštinou mluví pro pozdější setkání mezi předky Vietů a Thajů, kdy přinejmenším jedni z nich se zabývali pokročilejším zemědělstvím a žili vyspělejším způsobem života. Ve vietnamštině a v thajštině se shodují slova pro pluh, tykev, banán, vařit, vor, veslovat, plavat, talisman apod.

Buben Hoang Ha, vykopán rolníky v březnu 1937 ve stejnojmenné obci (okres Phu Xuyen). Analogické výjevy jako na bubnu Ngoc Lu I. Muzeum dějin Vietnamu v Hanoji.

Vuong Hoang Tuyen zdůraznil, že jazykové shody mezi Viety a monkhmerskými etniky, která popsal, nemohou být důsledkem převzetí těchto slov z vietnamštiny, protože v historické době, kdy Vietové žili téměř výhradně v nížinách a v kopcovité krajině při jejích okrajích, tato etnika nebyla s Viety vůbec ve styku. Kulturní shody pak se týkají jevů hluboce souvisejících s původním způsobem života, které svědčí o původní příbuznosti přes všechny pozdější kulturní odlišnosti, nanesené na tento společný základ za tisíciletí odloučeného vývoje.

Po zjištění monkhmerských etnik v severozápadním Vietnamu a jejich návaznosti na horské Monkhmery v severním Laosu, v jihozápadní Číně a v Barmě až po povodí Salwinu, kde žijí etnika Palaung a Wa, v jejichž jazycích hledal A. Haudricourt nejbližší austroasijské příbuzné vietnamštiny, nabývá hypotéza o monkhmerském původu vietnamštiny a tím i předků lidu Vietů, nebo alespoň jedné jejich význačné složky, značně na historické konkrétnosti.

Tato zjištění nás vybízejí k tomu, abychom se novýma očima podívali na mapu Zadní Indie: nikoli optikou velkých starobylých říší, rozkládajících se v široce rozevřeném vějíři obrovských nížin v deltách velkých řek od Iravadi až po Rudou řeku, oddělených tisícikilometrovými vzdálenostmi po moři nebo po souši při hluboce členitém pobřeží jihovýchodního cípu asijského kontinentu, ale abychom naopak upřeli pohled do nehostinných krajů severozápadního vnitrozemí, kudy téměř rovnoběžně protékají všechny tyto velké řeky –

Iravadi, Salwin, Mekong i Song Hong (Rudá řeka), pramenící v podhůří Himálaje a tvořící jakoby kostru tohoto obrovského pomyslného vějíře.

Na úrovni 24. stupně severní šířky dělí Rudou řeku a Salwin vzdušnou čarou vzdálenost nějakých tří set kilometrů. Celé vnitrozemí je protkáno sítí menších řek a říček, po nichž se od vodopádu k vodopádu, od prahů k prahům mohou snadno pohybovat lehké lodice a bambusové vory domorodců. Komunikace a migrační proudy tu tedy nemusely překonávat ani obrovské vzdálenosti, ani nepřekonatelné přírodní překážky. Právě v místech, kde se pomyslný vějíř začíná rozevírat, v jihozápadním Jün-nanu, v Šanském státě na území Barmy, v severním Laosu a na vietnamském Severozápadě může tedy jak etnografická, tak lingvistická věda očekávat odpověď na nejednu dosud nevyřešenou otázku.

V uplynulých patnácti letech učinila vietnamská věda navíc velmi významný krok: objevila spojovací článek mezi vietnamštinou a muongštinou na jedné straně a mezi monkhmerskými jazyky na straně druhé. Byly blíže prostudovány drobné etnické skupiny v západní horské části provincií Ha Tinh a Quang Binh v místech, kde se tyto provincie stýkají. Pod názvy Sac a Nguon byly již dříve zčásti známy a počítány k Muongům. Dnes užívají společného etnonyma Chut, jehož etymologie není jasná. Jinými často užívanými názvy jsou zejména Ruc, což je jinak slovo označující místo, odkud ze skály vytéká ponorná řeka, a Arem, což je odvozeno od slova skála, skalní převis. Tyto názvy tedy výstižně charakterizují životní prostředí Chutů v předhůří Annamského pohoří. Podle sčítání z roku 1980 žila převážná většina příslušníků této etnické skupiny (344 rodin s 1 754 příslušníky) v šesti obcích okresu Tuyen Hoa společně s Viety a Bruy. Dalších 85 osob žilo ve dvou obcích sousedního okresu Bo Trach a kolem jednoho sta osob v nejjižnějším okrese provincie Ha Tinh, kde se nazývají Poongové.

Vietnamský lingvista profesor Pham Duc Zuong, který se Chuty a jejich významem pro osvětlení nejranější historie vietnamštiny a etnogeneze Vietnamců soustavně zabývá, zjistil, že chutština a poongština jsou sice nade vši pochybnost příbuzné vietnamštině a muongštině, ale do značné míry si zachovaly strukturu monkhmerských jazyků. Počet slov, která mají v násloví souhláskovou skupinu, činí více než polovinu. Dochovaly se zbytky prefixů, sloužících k odvozování substantiv od sloves, a infixu -n- v podobné funkci, jak vidíme třeba na dvojici slov *sok* "zametat" a *snok* "koště". Chutština a poongština mají jen čtyři tóny, z nichž dva pravděpodobně získaly teprve později dlouhodobým stykem s okolními tónovými jazyky, vietnamštinou a laoštinou.

Ačkoli jsou Chutové dnes považováni za etnickou skupinu, žijí roztroušeni na území několika velkých okresů a jejich jazyk má zřejmě celou řadu nářečí. Pham Duc Zuong mluví v této souvislosti dokonce o jazycích chut, poong, may, ruc, sach, arem, malieng, o něž se nyní rozšířila jazyková skupina viet-muongská. Zdůrazňuje, že však nejde jen o kvantitativní rozšíření co do počtu jazyků příslušných k této skupině. Kvalitativní odlišnost nově poznaných dialektů umožňuje vyvodit závěr, že se oddělily od společného jazyka

dříve, než vznikla skupina viet-muongská, a v izolaci od této skupiny si zachovaly starobylý ráz. S jejich pomocí lze tedy rekonstruovat proto-viet-muongštinu.

Protovietmuongové byli periferní větví Monkhmerů. Žili v horách lemujících západní břehy Tonkinského zálivu. V jejich jazyce nebyly žádné thajské prvky, ty pronikly do společného jazyka Vietů a Muongů. Svědčí o tom, že předkové dnešních Vietů a Muongů se od Thajů naučili pěstovat vodní rýži nebo společně s nimi po dlouhou dobu tvořili vyspělou společnost pěstitelů vodní rýže s příslušnou nadstavbou společenské organizace a ideologie. Thajské prvky ve vietnamštině a muongštině jsou sice druhotné, ale jsou tam zastoupeny ve velkém množství.

Kromě toho vietnamština i muongština přizpůsobily svou strukturu thajským jazykům. Vnitřní tendence ke zjednodušování náslovných souhláskových skupin a ke kompenzaci tohoto zjednodušování vznikem tónů byly totiž v protoviet-muongštině vlivem styků s thajskými jazyky, které již tóny měly, posíleny. To je zajímavý nový pohled na otázku jazykového míšení. Vietnamština by pak byla skutečně novým jazykem, který vznikl na monkhmerském základě vlivem kontaktů s některým z thajských jazyků. V jazycích s podobnou strukturou v rámci tzv.izolačního typu je takový vývoj možný. Cizí prvky tu mohou snadno proniknout i do gramatiky, protože sama gramatika je do značné míry vybudována na lexiku, na slovech.

Pham Duc Zuong také soudí, že thajské jazyky se v ještě dávnější minulosti oddělily od společného kmene, jehož původní povaha se nejvíce dochovala v jazycích monkhmerských, a vlivem raného kontaktu s jazyky tibeto-čínskými v povodí Jang-c' nabyly své pozdější jednoduché slovní struktury a tónové povahy. Naproti tomu malajské jazyky, vyšlé ze stejného kmene, se vlivem kontaktů s polysylabickými jazyky oceánskými, hlavně papuánskými, vyvinuly k mnohoslabičnosti. Pro tento společný kmen jazyků jihovýchodní Asie by bylo možno použít Schmidtova termínu austrické. Prehistorická jihovýchodní Asie tak pravděpodobně byla obrovitým prostorem, kde nové jazyky vznikaly v několika etapách složitými procesy divergence a opětného sbližování a míšení.

O etnogenezi samotných Vietnamců pak Pham Duc Zuong, úzce spolupracující s profesorem Ha Van Tanem, historikem, který se zaměřuje na interpretaci výsledků archeologických výzkumů období pozdního neolitu a doby bronzové, vyslovuje následující hypotézu: "Tísněna na severu, tlačena růstem obyvatelstva v horách a na příliš úzkých starých terasách řek u jejich úpatí a zejména přitahována vyššími výnosy vodní rýže a poměrně zabezpečeným životem zemědělské společnosti jejích pěstitelů, který si vyzkoušela už v úzkých údolích na úpatí hor, sestoupila asi v druhém tisíciletí před naším letopočtem různá etnická společenství hromadně do bažinatých proláklin kolem Hanojského zálivu. Byli to zejména monkhmerští obyvatelé severní Indočíny, Protovietmuongové, lovci, sběrači a primitivní zemědělci na žďářených políčkách vysoko v horách. Usadili se zde k společnému životu s etnickými skupi-

nami, mluvícími thajskými jazyky. Při zúrodňování nížiny při Rudé řece si osvojili ekonomicko-společenský model thajských pěstitelů rýže a v tomto procesu vzniklo nové společenství: Vietmuongové, nositelé společného vietmuongského jazyka."